

2. Een tweede uitgangspunt was dat ik, voordat ik een bepaald deel begon te schrijven, zoveel mogelijk alles had gelezen wat op dat moment over de te beschrijven materie in ons land was gepubliceerd – ik had dus bijvoorbeeld, toen ik aan deel 3 (*Mei '40*) begon, nagenoeg alles gelezen wat door anderen over de Duitse invasie was geschreven. Toen ik deel 3 af had, kwamen er weer nieuwe publikaties, soms uitgesproken waardevolle – het zijn die nieuwe publikaties die ik, bezig met het schrijven van deel 4 en volgende delen, niet heb kunnen bestuderen.

3. Elke publikatie was voor mij een met voorzichtigheid te hanteren bron – ik heb daarbij geen verschil gemaakt tussen werken van historici en van amateur-historici *c.q.* journalisten. Ook aan de onderzoekingen van leden van die laatste twee groepen heb ik vaak veel te danken gehad.

★

Mijn derde bron vormden gegevens, verworven in gesprekken.

Ik noem deze bron als derde omdat hij, als geheel genomen, de minst belangrijke was. Zeker, mondelinge mededelingen zijn soms van grote, een heel enkele keer zelfs van vitale betekenis geweest maar ik heb er niet naar gestreefd, dáárop mijn relaas te baseren. Men doet een beroep op het geheugen van tijdgenoten als aanvullende gegevens nodig zijn – meestal weet men al heel veel van de zaken die ter sprake komen.

Eerder schreef ik over 'gesprekken, meestal langdurige, teneinde mijn kennis uit te breiden' – die gesprekken ('interviews') had ik in de regel degelijk voorbereid. Er zijn daarnaast nog talloze andere gesprekken geweest. Ik kwam van '45 af in contact met honderden personen die elk hun eigen ervaringen in de Tweede Wereldoorlog hadden gehad, hetzij in Europa, hetzij overzee. Deze meer losse gesprekken droegen bij tot de vorming van een algemeen beeld maar leidden er in de regel niet toe dat ik bepaalde aantekeningen maakte. Bij de langdurige, meer systematische gesprekken was dat wèl het geval. Ik begon er al mee in '55, zodra mij bij de bestudering van het eerste en het tweede *Verslag* van de Enquête-commissie bleek dat veel niet voldoende opgehelderd was. Ik voerde toen gesprekken met Gerbrandy en van Kleffens alsmede (over de conflicten die zich in de neutraliteitsperiode hadden voorgedaan tussen de regering en de toenmalige opperbevelhebber van land- en zeemacht, generaal I. H. Reynders) met het toenmalige hoofd van de sectie krijgsgeschiedenis van de Generale Staf, kolonel O. J. Siersema. Deze gesprek-